

MARIA MÄKELÄ, SAMULI BJÖRNINEN,
VILLE HÄMÄLÄINEN, LAURA KARTTUNEN,
MATIAS NURMINEN, JUHA RAIPOLA &
TYTTI RANTANEN (TOIM.)

Kertomuksen vaarat

**KRIITTISIÄ ÄÄNIÄ
TARINATALOUDESSA**

VASTAPAINO
TAMPERE 2020

Kertomuksen vaarat -projekti kiittää tutkimusrahoituksesta
Koneen Säätiötä ja tämän teoksen kirjoittamiseen
saadusta tuesta Alfred Kordelinin säätiötä.

© Vastapaino, tekijät

ISBN 978-951-768-813-0

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ VASTAPAINO
Yliopistonkatu 60 A
33100 Tampere
www.vastapaino.fi

PAINOPAIKKA
Tallinna Raamatutrükikoda Oü, Tallinna 2020

Käyttöohje

Teoksen lukuja voi lukea valikoiden ja kirjan osasta toiseen hyppelehtien, lukijan omien tarpeiden ja kiinnostuksen kohteiden mukaisesti. Esittelemme avainkäsitteet tietolaatikoissa, joiden aiheet löytyvät käyttöohjeen lopusta. Reunamerkinät ohjaavat lisätietoa kaipaavan lukijan avainkäsitteiden pariin sekä toisiin lukuihin. Kirjan lopussa on käsitteihakemisto. Näitä polkuja seuraamalla lukija voi hiljalleen muodostaa kuvan siitä, miten kirjan aiheet liittyvät toisiinsa.

1. JOHDANTO: #VAROKERTOMUSTA! 13

2. AIKAMME MALLITARINOITA 23

Maria Mäkelä käsittelee sosiaalisessa mediassa ja journalismissa kierrätettäviä valmiita tarinamuotteja ja keskustelee Long Playn kustannuspäällikkö, toimittaja **Anu Silfverbergin** kanssa näiden mallitarinoiden vaaroista.

3. VIRAALI EKSEMPLUM ELI OPETTAVAINEN KOKEMUSKERTOMUS 41

Maria Mäkelä esittelee sosiaalisen median kertomuskulttuuria kuvaavan käsitteen viraali eksemplum ja kertoo, miten se suojautuu faktantarkistukselta ja kritiikiltä. **Anu Silfverberg** kommentoi somekertomuksen elämää ja etiikkaa journalistin näkökulmasta.

4. KOKEMUKSELLINEN KERTOMUSKÄSITYS 55

Laura Karttunen tarjoaa laajasti käyttökelpoisen kertomuksen määritelmän, joka auttaa ymmärtämään, miten kertomusmuodon tehot voivat muuttua tiedollisiksi ja eettisiksi sudenkuopiksi.

5. TAASKO SITÄ TARINALLISTA JOURNALISMIA? 67

Laura Karttunen pohtii yksilön kokemuksestomuksen ja asiassällön herkkää tasapainoa journalismissa: mikä on sopiva määrä tarinallisuutta ja milloin se on ongelma? *Helsingin Sanomien* toimittaja **Anna-Stina Nykänen** kirjoittaa yksilökertomusten käyttämisen reunaehdoista.

6. OMAN ELÄMÄNSÄ KERTOJAT 89

Sosiologi, kertomustutkija **Matti Hyvärinen** ja **Maria Mäkelä** kertovat, miksi elämä ei ole tarinaa eikä ”väärän tarinan” eläimestä siksi kannata huolestua. Näyttelijä **Antti Holma** neuvoo, miten tarinaa itsestä voi kertoa paljastamatta mitään.

7. MINUN TARINANI, MUIDEN NARRATIIVIT 109

Samuli Björninen tarkastelee yhä useammalle elämäalueelle leviävää kertomuspuhetta. Mitä merkityksiä termit kertomus, tarina ja narratiivi saavat eri yhteyksissä?

8. NÄIN NÄMÄ ASIAT KOETAAN, ELI KERTOMUS JA TOTUUDENJÄLKEINEN POLITIIKKA 121

Politiikan tutkija **Ari-Elmeri Hyvönen** ja **Maria Mäkelä** käsittelevät kertomusmuodon ja poliittisten totuuksien suhdetta. **Ville Hämäläinen** haastattelee **Timo Laanista**, **Touko Aaltoa** ja **Saara-Sofia Siréniä** politiikan tarinallistumisesta ja henkilöitymisestä.

9. ÄÄRILIIKKEIDEN TARINARADIKALISMI 143

Matias Nurminen ja nykyäärioikeistosta romaanin *Kansallinen herätys* kirjoittanut **Heikki Aleksanteri Kovalainen** avaavat aikamme tarinaradikalismia niin alt-rightin kuin miesasialiikheinnän käytössä. Kokemusnäkökulmansa aiheeseen tuo entinen uusnatsijohtaja, nykyinen radikalismien vastustaja **Esa Holappa**.

10. KERTOMUKSEN VAARAT #METOO-LIIKKEEN TARINAVETOISESSA AKTIVISMISSA 161

Tytti Rantanen ja kulttuuripolitiikan tutkija **Taija Roiha** tarkastelevat kriittisesti tasa-arvoaktiivisuuden tarinataloutta. Viekö keskityminen rohkeisiin yksilöihin sivuun rakenteellisen muutoksen tieltä?

11. KOHTI KRITIIKIN KESTÄVÄÄ YRITYSTARINANKERRONTAA 175

Viestintästrategi **Saara Harju** ja **Maria Mäkelä** mallintavat tarinoiden ja kertomusten suhdetta yrityskäytössä. Kertomisen keinon on oltava linjassa yrityksen arvojen ja tavoitteiden kanssa.

12. STARTUP-KELLAREITA JA SANKARIYRITTÄJIÄ 193

Matias Nurminen perkaa nykyisen startup- ja bisnespöhinäkulttuurin kertomuskäytäntöjä apunaan sarjayrittäjä, journalisti **Sami Kuusela** alias Hupparihörhö.

13. KIRJAILIJA TARINATALOUDESSA 209

Ville Hämäläinen ja kirjailija **Juha Itkonen** käyvät kirjeenvaihtoa, jossa pohtivat elämäntarinatuotteeksi muuttuvaa kirjailijaa ja tarinatalouden vaikutuksia niin kritiikkiin kuin kirjalliseen julkisuuteenkin.

14. TOSIKERTOMUKSIA VALKOKANKAALLA – DOKUMENTTIELOKUVAN VALINNAT JA VASTUU 225

Tytti Rantanen haastattelee dokumentaristeja ja elokuvarahamittajia dokumenttielokuvan ja kertomuksen suhteesta. Koveneva kilpailu rahoituksesta ja katsojien mielenkiinnosta vaikuttaa myös kerronnallisiin ratkaisuihin.

**15. PITÄÄKÖ KAUNOKIRJALLISUUDESTA
OLLA HYÖTYÄ? 241**

Samuli Björninen ja filosofi **Jukka Mikkonen** tarkastelevat tarinataloudessa yleistä väitettä, että fiktiivisen kertomakirjallisuuden lukeminen tekee meistä empaattisempia ja tehokkaampia. Ääneen pääsevät myös kirjailija **Jaakko Yli-Juonikas** sekä Taideyliopiston kirjailijaprofessorit **Riikka Pelo** ja **Jussi Valtonen**.

**16. KERTOMUS PÄIVÄSSÄ PITÄÄ
LÄÄKÄRIN LOITOLLA 255**

Juha Raipola pohtii terveys- ja hyvinvointikertomusten eettisiä ongelmia yhdessä sinnikkäänä huuhaahoitojen kriitikkona tunnetun lääketieteen professori **Juhani Knuutin** kanssa.

**17. KUN POLIISI KERTOO JA KELA VAIKENEE:
VIRANOMAISKERRONNAN VAIKEUS 273**

Matias Nurminen käsittelee tapoja, joilla viranomaiset kertovat julkisesti usein vaitiolovelvollisuuden alaisesta työstään ja haastattelee vanhempaa konstaapelia, nettipoliisi **Lauri Nikulaa** poliisin tarinoiden taustoista.

**18. ILMASTOKERTOMUKSET JA
TIEDEVIESTINTÄ 291**

Juha Raipola ja toimittaja **Hanna Nikkanen** pohtivat ilmastokertomusten haasteita sekä tarinallisia keinoja, joiden avulla ilmastomuutosta on tehty näkyväksi.

19. KOHTI PAREMPIA KERTOMUKSIA 307

Kertomuksen vaarat -hankkeen tutkijat visioivat kertomusten tulevaisuutta kaiken edellä kirjoitetun valossa. Tutkijat tarjoavat myös aiemmissa luvuissa esitettyjen neuvojen lisäksi ro yleisvinkkiä parempiin kertomuksiin.

20. JÄLKISANAT 315

Kertomuksiin kyllästynyt kirjailija, käsikirjoittaja **Jan Forsström** avautuu tarinakriisistään ja kommentoi sen valossa teoksen sisältöä.

VIITTEET 324

KÄSITEHAKEMISTO 334

LÄHTEET 336

SYMBOLIT

- sosiaalisen median päivitys, kommentti tai jako
- mediaotsikko
- projektille tullut kertomusilmiänto
- avainkäsite
- sitaatti
- keskustelu

Vuoden luetuimmat jutut: Psykoterapeutti Satu Pihlaja ei saanut mitään aikaan, kunnes yksi oivallus mullisti kaiken – nyt hän kirkoo, miten kuka tahansa voi kääntää kurssinsa

TE-toimisto patisti kuollutta naista työnhakuun - "Kuulostaa kornilta ja karnealta"

Vantaa | HS Vantaa

Avaimet olivat lukitussa autossa ja Iida Rosendahl jo lähes peruuttamattomasti myöhässä – Sitten paikalle ilmestyi tuntematon kikkamies

Iida Rosendahl käynnisti autonsa ja sulki autonsa ovet ennen kuin alkoi skrapata tuulilasia puhtaaksi. Skrapauksen jälkeen hän huomasi, että auton ovet olivat menneet lukkoon.

Selviytymistarina, joka sinun kannattaa lukea

Kansanedustaja Susanna Koski liikkui kohdatessaan köyhän yksinhuoltajan: "Olisi kornia yrittää vakuuttaa, mitä kaikkea hallitus on tehnyt"

Kela antoi kahdet erilaiset ohjeet – tuki jäi saamatta ja 18-vuotiaan tytön ylioppilasjuhlat pitämättä

Kelan mukaan se saa toisinaan palautetta ristiriitaisista ohjeistuksista. Se ei kuitenkaan aio muuttaa käytäntöjään.

"Parantumaton sairaus opetti kärsivälliseksi"

Sairaanhoitaja Minna teki kolmea työtä ja 100 tunnin työviikkoa, jotta lapsilla olisi hyvä elämä: "Tein sen, mitä täytyi"

Kaupunki

Neljän lapsen kanssa ostoksilla olleen Satu Vainion pankkikortti ei toiminutkaan Ikean kassalla, sitten joku koputti olkapäähän

Espoolaisen perheenäidin kortti ei toiminut Ikean kassalla, mutta hän sai apua tuntemattomalta.

Ihmiset

Vanhalla miehellä ei ollut rahaa maksaa alle neljän euron ruokaostosta – Nuori nainen teki pienen ja tärkeän teon

Työuupumus ajoi Vennyn, 29, ja Jussin, 38, selkä seinää vasten – Pariskunta jätti palkkatyönsä Helsingissä, muutti vessattomaan kesämökkiin maalle ja perusti hyvinvointiyrityksen

2. Aikamme mallitarinoita

KIRJOITTAJA / MARIA MÄKELÄ
KOMMENTOIJJA / ANU SILFVERBERG

Esittelemme teille nykyajan viisi mallitarinaa. Tarinoissa on äänessä kääntymyksestään kertova hyvinvointiyrittäjä, sairauden läpikäyntiä käsittelevä sankari, laupias samarialainen, systeemiä vastustava pieni ihminen ja ansaitseva köyhä. Tarinat kertovat, miten yksilö selviää omin keinoin ja miten byrokraattiset rakenteet kyseenalaistetaan.

Helsingin yliopiston suomalais-ugrialaisten kielten professori Janne Saarikivi luonnosteli Ylen radiolähetyksessä aikamme tyypillisimmän somekertomuksen:

» Pikkutyttö auttoi verta vuotavaa vanhusta, jolla oli saimaannorppa sylissä metrossa.¹

Tämäntyyppisillä kertomuksilla voi pelkästään Suomessa olla kymmeniätuhansia sosiaalisen median jakoja. Siksi tämä tuttu kertomusformaatti kiinnostaa tavallisten somenkäyttäjien lisäksi myös journalisteja, mainostajia, poliitikkoja, viestinnän ammattilaisia ja influenssereita.

Nykyaikaisessa tarinataloudessa pyörii tiettyjä *mallitarinoita*, kulttuurimme muovaamia kertomusmuotteja, jotka ovat helpommin omaksuttavissa ja tulkittavissa kuin jotkin toiset tavat kertoa.² Kun formaatti on tuttu, yleisö tykkää ja jakaa epäröimättä. Tutun mallitarinan kohdatessaan ei tarvitse ihmetellä, mikä mahtaakaan olla kertomuksen pointti ja opetus, tai kuka kertomuksessa on hyvä ja kuka paha. Vaikka tarinatalous onkin tehnyt yhä useammasta tarinankertojan, emme ole tämän seurauksena saaneet mediavirroissamme nauttia kertomisen tapojen moninaisuudesta; päin vastoin, yhä useampi kierrättää samaa mallitarinaa. Siksi Saarikivi ja hänen aikalaisensa pystyvät loihtimaan tietyn mallitarinan sil-

»
Mallitarina
s. 38.

miemme eteen muutamilla osuvilla tärpeillä: tarina on jo tuttu, se pitää vain aktivoita.

Aikamme mallitarinat ovat samastuttavia yksityiskohtia sisältäviä, voimakkaita tunteita herättäviä esityksiä mullistavasta yksilökokemuksesta. Kertomuksen pitkä elämä tietoverkoissa mahdollistuu tunnistettavilla ja jaettavilla tunteilla. Siksi aikamme mallitarinat ovat usein inspiraatio- tai uhrkertomuksia, joissa on selvä opetus. Lisäksi ne ovat kulttuurisesti hyvin tunnistettavia, ainakin länsimaalaiselle. Niissä on ripaus Jeesusta, pyhimyslegendaa ja Charles Dickensiä. Sosiaalinen media ja perinteinen media nostavat näistä kertomuksista opettavaisia esimerkkikertomuksia eli *eksemplumeita*. Mutta mistä ne tarkalleen ottaen ovat esimerkkejä ja kuka meitä opettaa? Millainen on logiikka, jolla ”hyvästä esimerkistä” johdetaan universaali totuus tai moraalinen opetus?

Eksemplum eli opettavainen esimerkkikertomus ennen ja nyt

Evankeliumien kuvaama Jeesus oli mystinen tarinankertoja, joka oletti kuulijoiltaan aktiivista kertomuksen opetuksen tulkintaa. Miksi tuhlaajapojan kunniaksi teurastettiin syöttövasikka, ja isäänsä uskollisesti palvellut isovelji joutui kadectimaan elostelijaveljensä osakseen saamaa rakkautta? Monet teologit ovat yhtä mieltä siitä, että Jeesus puhui kertomuksin *erotellakseen* yleisöä, ei yhdistääkseen sitä.³ Vain ihmisen rajallisuuteen ja Jumalan rajattomuuteen uskova saattoi ottaa kyseenalaistamatta vastaan kertomuksen, joka oli monimerkityksinen. Kun opetuslapset kysyvät Matteuksen evankeliumin mukaan, miksi Jeesus puhuu yleisöleen vertauksin, hänen vastauksensa on kaikkea muuta kuin tyhjentävä:

» Siksi, että te olette saaneet oppia tuntemaan taivasten valtakunnan salaisuudet, mutta he eivät. Jolla on, sille annetaan, ja hän on saava yltäkyllin, mutta jolla ei ole, siltä otetaan pois sekin mitä hänellä on. Minä puhun heille vertauksin, koska he näkevät eivätkä kuitenkaan näe ja kuulevat eivätkä kuitenkaan kuule eivätkä ymmärrä.⁴

Jeesuksen opettavaiset kertomukset eli paraabelit ovat *eksemplaarisia*, eli ne tarjoavat esimerkin Jumalan valtakunnan logiikasta ja antavat usein samalla kuulijalle toimintaohjeen. Yksilötapauksesta voidaan niissä laajentaa koko ihmiskuntaan. Eräs paraabeleista kertoo osien vaihtumisesta kuoleman jälkeen: rikas mies laitetaan kärvistelemään tuleen, kun taas kurja, köyhä Lasarus saa vihdoin lohdun ja turvan tuonpuoleisessa.⁵ Tällainen ajattelutapa – että maallinen omaisuus ei olutkaan merkki Jumalan siunauksesta vaan este sille – oli Jeesuksen aikalaisille uusi ja vieras. Nykyään kristillisen perinteen läpäisemä länsimainen ihminen sen sijaan odottaa kertomukselta juuri tätä loppuratkaisua: alhaiset ylennetään ja ylhäiset alennetaan. Monilla aikamme suosituilla mallitarinoilla on taustansa valis-

tusaikaa edeltäneissä kristillisissä eksemplumeissa, evankeliumien Jeesuksen kertomusten lisäksi esimerkiksi keskiaikaisissa pyhimys- ja kääntymyskertomuksissa.

Antiikin retoriikassa opettavainen esimerkkikertomus oli tyyppillisesti yhteisöllisyyttä ja moraalista konsensusta luova tehokeino. Eksemplumin avulla kaivettiin esille yhteistä arvopohjaa.⁶ Keskiaikaiset eksemplumit loivat puolestaan useimmiten toiminnan mallin syntyisille: miten elää ja kuolla. Eksemplum voi kertoa yhtä hyvin historiallisista kuin keksityistäkin tapahtumista; eksemplaarisen kertomuksen totuus piilee sen opetuksessa, ei sen todenviittaavuudessa. Esimodernilla ajalla harvoin tehtiin numeroa faktan ja fiktion erosta. Eksemplaarista Aleksanteri Suuresta kertovat opettavaiset tarinat ovat kirjava sekoitus arvailuja ja toinen toistaan perättömpiä juttuja, joita kukin kertoja on käyttänyt omiin tarkoituksiinsa.⁷ Evankeliumien Jeesus ei koskaan lähteistä kertomuksiaan (”Tämä sattui eräälle ystävälleni Nasaretissa...”). Vasta valistuksen aikaan 1700-luvulla alkoi syntyä jako fiktiivisten ja faktuaalisten tekstilajien välille. Esimerkiksi moderni romaani ja journalismi sellaisina kuin me ne tänään tunnemme saivat tuolloin alkunsa.

Eksemplum ei kuitenkaan kadonnut minnekään. Sillä oli vankka asema koulutuksessa, kansanvalistuksessa ja politiikassa 1800- ja 1900-luvuilla. Zacharias Topeliuksen *Maamme kirja* (1876) koostuu suurelta osin eksemplumeista. Opettavaiset kertomukset yllättävistä kohtaamisista kovia kokeneiden äänestäjien kanssa taas kukoistivat poliitikkojen sentimentaalisissa kampanjapuheissa demokraattisissa kansallisvaltioissa. Eksemplumin oikeutus perustui kuitenkin edelleen vankaan auktoriteettiin tai kaanoniin kuten antiikissa ja keskiajallakin. Hengelliset eksemplumit palautuivat pyhiin kirjoituksiin. Eksemplaarisisina yksilöinä kertomuksissa käytettiin historian suurhenkilöitä tai myyttisiä hahmoja, ja kertojat itse edustivat jotakin instituutiota, jolla oli tunnistettava agenda.

Millainen sitten on 2000-luvun eksemplum? *Kertomuksen vaarat* -tutkimusprojektissa väitämme, että aikamme opettavaisissa ja yhteisöllisyyttä kohti kurottavissa kertomuksissa *henkilökohtainen kokemus* on korvannut valmiiksi annetun auktoriteetin tai oppisisällön. Projektissa joukkoistamalla keräämästämme yli 800 kertomuksen aineistosta merkittävä osa on yksilöiden opettavaisia kokemustarinoita. Ne nousevat joko sosiaalisen median jakojen tai massamedian huomion vuoksi autoritäärisen asemaan.⁸

Aineistosta sekä eri ammattiryhmien kanssa käymistämme keskusteluista erottuvat voimakkaimmin seuraavat viisi eksemplumityyppiä, joiden yleisyydestä kuulemme jatkuvaa kritiikkiä myös projektimme yleisöiltä. Loimme hankkeessa myös omat aihetunnisteet näille mallitarinoille, jotta yleisö pystyi seuraamaan niiden kukoistavaa elämää erilaisissa kertomusympäristöissä. Nostamme jokaisen tyyppin kohdalla esiin journalistisen jutun esimerkiksi ja lisäksi yleisökommentin kertomuksen lähettäjältä. Toimittaja Anu Silfverberg kommentoi kutakin mallitarinaa osana tarinataloutta journalismin ja sosiaalisen median rajapinnalla.

#laupiassamarialainen

Satunnainen ohikulkija auttaa lähimmäistä arkisessa ahdingossa ja pelastaa samalla kaikkien muidenkin tilannetta todistaneiden päivän. Tämän kertomustyypin suosio perustuu tavallisten ihmisten sosiaalisen median hyvänmielenpäivityksiin, jotka tehdään julkisiksi siinä toivossa, että koskettava kertomus saavuttaisi myös nimetömäksi jääneen arjen enkelin – ja samalla mahdollisimman paljon yleisöä. Saarikiven ja myöhemmin kirjassa muutaman muun kirjoittajan luonnostelemat stereotyyppiset somekertomukset orvoista, rammoista koirista ja rasistit ojennukseen laitavista mummoista edustavat kaikki tätä eksemplumtyyppiä. Näiden kertomusten valtava suosio sosiaalisessa mediassa on luonut niille myös journalistiset markkinat. Esimerkkimme on *Helsingin Sanomista*, joka julkaisi kaupunkiuutisissaan tämän monta päivää verkkolehden luetuimpana juttuna pysyneen kertomuksen:

 Neljän lapsen kanssa ostoksilla olleen Satu Vainion pankkikortti ei toiminutkaan Ikean kassalla, sitten joku koputti olkapäähän (*HS* 4.9.2018)

Juttu kertoo, miten tuntematon mies tarjoutuu maksamaan perheenäidin 130 euron ostokset, ja rahat siirretään verkkopankissa takaisin auttajalle heti kassatapah-tuman jälkeen. Vasta tarinallisesti etenevän jutun lopussa selviää, että Vainio on itse julkaissut kertomuksen alun perin Facebookin kaupunginosaryhmässä otsikolla ”Ihmisten hyvyys”. Joukkoistuksen kautta jutun projektillemme lähettänyt yleisön edustaja avautuu saateviestissään:

 Tommonen asia, jonka vois ehkä työpaikan kahvihuoneessa kertoa, on valtakunnan ykkösmedian uutinen. En voi kestää.

Jutun ohessa Hesari julistaa keräävänsä lukijoilta vastaavia esimerkkejä:

 Oletko sinä saanut piinallisessa tilanteessa apua tuntemattomalta? Miltä se tuntui? Lähetä tarinasi osoitteeseen hs.kaupunki@hs.fi.

Henkilökohtainen kokemus ja opetus lähimmäisenrakkaudesta yhdistyvät niin jutussa kuin jatkojoukkoistuksessakin. Hesari hakee lisää inspiroivia yksilötarinoita mullistavasta kokemuksesta tarjoamalla helposti jaettavan ja kopioituvan eksemplumin. Mutta kertooko Hesarin kaupunkiuutinen lopulta tapahtumista Ikean kassalla, Vainion kokemuksesta, alkuperäisen kertomuksen somessa keräämistä tykkäyksistä vai ”ihmisten hyvydestä”? Mallitarinan universaali oikeutus ajaa perinteisen tiedonvälitysfunktion ohi; keskuudessamme elää yhä laupiaita samarialaisia, ja meidän tulisi kaikkien ottaa heistä oppia.

Ehkä näiden luetuimpien listoille nousevien hyvänmielen pikkujuttujen oikeutuksesta pitäisi kuitenkin kysyä myös journalisteilta.

TOIMITTAJA ANU SILFVERBERG KOMMENTOI:
#LAUPIASSAMARIALAINEN

Anu Silfverberg (s. 1974) on toimittaja ja kirjailija, yksi *Long Playn* perustajista ja nykyään sen toimituspäällikkö. Silfverberg ja Hanna Nikkanen saivat Bonnierin journalistipalkinnon Enkeli-Elisan sepitteeksi paljastaneesta *Kuukausiliitteen* jutusta.

Uskon, että tästä kyseisestä tarinasta voidaan olla montaa mieltä. Toisaalta koko tarina voi tietysti tuntua turhanpäiväiseltä tapaukselta: miksi uutisoida. Toisaalta, en kutsuisi tätä uutiseksi. Se on kevyt pieni juttu. Ja kyllähän lehdissä koko ajan julkaistaan myös hyvin kepeitä aiheita, ja viihdettä. Ei journalismi voi olla vain sitä paljon puhuttua ”kovaa ydintä”.

Itseäni mietityttää usein se, että näissä ihmisen hyvydestä kertovissa tarinoissa tuodaan usein esiin jokin ihan tavallinen ystävällinen teko ikään kuin täysin poikkeuksellisenä. Eikö sen pitäisi olla normaalia? Jos nostamme täysin tavallisen toiminnan esiin usean tuhannen merkin mittaisena tapauksena, tulemmeko sanoneeksi, että tavallinen avuliaisuus ja yhdessä toimiminen on poikkeuksellista? Jossain vaiheessa somessa esimerkiksi näkyi tämän tästä kuvakaappauksia kauppakuiteista, kun ihmiset kertoivat ostaneensa jollekin kerjäläiselle tai laitapuolen kulkijalle ruokaa. Se tuntui vähän surumieliseltä. Syntyykö avun arvo siitä, että se saa näkyvyyttä?

Näiden tarinoiden tarkoitus on epäilemättä hyvä: levittää lämmintä yhteistoimintaa. Toimittajana pitää miettiä sometarinoita tietysti myös siltä kantilta, että mikä on liikkeellepanijan motiivi. En tarkoita, että se olisi jotenkin pahantahtoinen – arvelen, että usein se on toive tulla nähdyksi ja päätyä tarinan sankariksi tai päähenkilöksi, hetkeksi aikaa keskiöön. Tuottavatko ihmiset someen tietynlaisia vetoavia kertomuksia osin *sen vuoksi*, että media niistä uutisoi ja vahvistaa niiden arvon? Voin olla kyyninen, mutta minusta vaikuttaa, että niin on käynyt.

Sivujuonteena: itse kiinnitän inspiroivissa tarinoissa usein huomiota lähteytykseen ja siihen, kuinka se tuodaan esiin. Mistä seikoista lukija voi päätellä, millä tavoin tapaus on vahvistettu? Moni lukija varmaan ajattelee sometarinoihin pohjaavien juttujen kohdalla, että onko tällä nyt edes niin paljon väliä, harmittomalla tarinalla. Ja koomiselta ja järjettömältä tuntuukin tivata, että mistä eri lähteistä on tarkistettu, saiko vaikka suomalaisen nainen apua kassajonossa tai pelastiko urhea mies koulupojan kiusaajien käsistä. Olen omassa työssä huomannut, että joskus lähteyttämisen esiin nostama koomisuus saa miettimään omia julkaisuperusteita. Jos tietojen avaaminen pieteetillä tuntuu hassulta, mitä se tarkoittaa? Kerrottujen asioiden todenmukaisuuden ja merkityksen perusteleva on yksi journalismin kiinnostavimmista mutta hankalimmista puuhista ihan kirjoittamisen kannalta: miten annetaan lyhyesti sivulauseissa, muotoiluissa ja rivien välissä lukijalle perusteet uskoa, että kerrottu on totta ja sillä on väliä.

#pieniuhminenvastaansysteemi

⇒
Murtuma
s. 65.

Kokemuskertomuksen luonnollinen suunta on marginaalista kohti keskiötä: se esittelee poikkeuksen sääntöön.⁹ 1960- ja 1970-lukujen poliittinen liikehdintä teki esimerkiksi rodullistettujen ja naisten kokemuskertomuksista keinon päästää ääneen juuri ne, jotka systeemi oli vaientanut ja marginalisoinut. Journalisti Hannu Karpo kiersi Suomen syrjäkyliä karvahattu päässä ja mikrofoni kourassa 1980-luvulta 2000-luvulle ennen sosiaalista mediaa ja antoi äänen pienille ihmisille, joille ”Helsingin herrat” ja valtion liikelaitokset olivat kääntäneet selkensä.¹⁰ Utopiat internetistä ja sosiaalisesta mediasta demokraattisena keskustelun tilana ovat antaneet pontta marginaalista ponnistaville kokemuskertomuksille: vihdoinkin *kaikki* pääsevät ääneen, Karpoa ei enää tarvita! Valitukset eivät enää katoa byrokratian rattaisiin, vaan avautuminen poliisin, Kelan, vakuutusyhtiön, lastensuojelun tai terveydenhuollon harjoittamasta kaltoinkohtelusta voi saada kymmeniätuhansia empatiareaktioita ja päätyä tätä reittiä pitkin perinteisen median uutisointiin.

Nämä systeemit eivät voi vastata vahvalla kokemuskertomuksella, joka voisi lähteä viraaliksi somessa. Miten kertoisit liikuttavan kertomuksen siitä, että tukihakemukset käsitellään yleensä ajallaan? Tai että yhden henkilön vaikeuksiin ajanut tietojärjestelmä on pelastanut 500 muuta asiakasta? Silloin kun järjestelmä toimii niin kuin sen kuuluu, siitä on vaikea repiä yksilökertomuksia mullistavista kokemuksista.

⇒
Luku 17
s. 274.

Aineistomme avulla voi esimerkiksi päätellä, että systeemien runtelemat pienet ihmiset pääsevät yhä useammin esiin, esimerkiksi Ylen verkkojutuissa. Tässä eräs projektilemme lähetetty esimerkki:

Kela antoi kahdet erilaiset ohjeet – tuki jäi saamatta ja 18-vuotiaan tytön ylioppilasjuhlat pitämättä (*Yle Uutiset* 6.6.2017)

Jutun lähettänyt yleisön edustaja toteaa:

Todennäköisesti tämäkin asia olisi selvinnyt ottamalla uudestaan yhteyttä Kelaan ja selvittämällä epäselvyydet. Luulen, että kohta saadaan nähdä lisää samankaltaisia ’Kela pilasi elämäni’ -tarinoita, vaikka syy olisikin ollut tuenhakijan omassa ymmärtämättömyydessä. Tilanne on totta kai kaikille osapuolille ikävä, mutta tämä kuulostaa some-ajalle tyypilliseltä marttyyritarinalta.

Uskomme tutkimusprojektissa, että kilpailu sosiaalisen median kanssa on suunnannut myös journalismin huomiota yhä enemmän pienen ihmisen kokemuskertomukseen. Vielä 1990-luvulla tyypillinen juttu vaikkapa julkisista palveluista tai

sosiaalisesta ongelmasta käsitteli pääasiallisesti tilasto- ja asiantuntijatietoa, ja pienestä kainalojutusta saattoi löytyä ilmiötä kuvittava kokemuskertomus. Pikkuhiljaa 2000-luvun aikana kainalojuttu eli niin kutsuttu *human interest* -osio on painunut pääjutuksi ja yksilötason ylittävä tieto kainalojuttuun. Herää kysymys yksilökokemuksen journalistisesta arvosta: mistä tämä on esimerkki? Pienten ihmisten kovien kokemusten uutisointi ilman suhteuttamista laajempaan dataan tuo journalismin lähemmäksi somea ja henkilöjutun lähemmäksi opettavaista eksemplumia, jonka ydin on enemmän moraalinen kuin tiedonvälityksellinen.

ANU SILFVERBERG KOMMENTOI:
#PIENIIHMINENVASTAANSYSTEEMI

Toimittajien pitää antaa ääni niille, jotka eivät saa sitä yhteiskunnassa muuten esiin. Journalismi ei myöskään elä kovin hapekkaasti ilman esimerkkejä ja henkilöitä. Ne ovat se tapa, jolla paperinen ja raskas aihe saadaan konkretisoitua lukijalle ja myös lukija pysymään mukana. Olen kuluttanut loputtomasti työaikaa nimenomaan etsimällä "oikeanlaista kokijaa" ja miettimällä vastausta kysymykseen "missä ja miten tämä ilmiö näkyy maailmassa".

Olennaista on sen varmistaminen, että esimerkki on edustava. Se tarkoittaa, että usein tekijällä on ensin tietoa ilmiöstä ja sen jälkeen etsitään tapauksia, jotka näyttävät mitä asia tarkoittaa käytännössä. Mitä siitä seuraa yksilöille? Miltä se tuntuu? Tämä varmistaminen ja rajaaminen vaatii kuitenkin paljon työtä. Se, että vain kerrotaan yksittäisen ihmisen kokemus on huonoa journalismia, ja jos siitä vielä vedetään laajempia johtopäätöksiä yhteiskunnasta, ollaan vaarallisilla vesillä. Hyvä tarinallinen journalismi vaatii enemmän taustatietoa kuin perusuutinen.

Jos jutun lähtökohta on, että Mirjalle Mikkelistä kävi ikävä juttu Kelan kanssa ja käteen jää, että Kela on pienen ihmisen vihollinen, niin se ei riitä. Jos Mirjan tarina tulee toimituksen tietoon, pitäisi herätä monia kysymyksiä. Kuinka yleistä tämä on? Mistä tämä johtui? Mitä tästä seuraa? Kuka oli vastuussa? Miksi Mirja kertoi tästä meille? Onko Mirja käsittänyt kaiken oikein? Keneltä asian voisi vahvistaa? Mikä Kelassa mahdollisti sen, että Mirjalle kävi näin? Nämä ovat vasta lähtökohta siihen, että ehkä käsissä on juttuaihe.

On totta, että yksilötarinat ovat tulleet lehtien sivuilla varsinaisen uutisen reviirille. Kun näin on, pitäisi miettiä paljon yksilöiden edustavuutta eli sitä, kuinka tyyppillinen tai epätyyppillinen kokemus on, ja myös sitä, valikoituuko journalismin henkilöiksi aina samanlaisia ihmisiä.

Usein journalismin esimerkkihenkilö ei nykyään ole se Karpon pieni ihminen järjestelmän rattaissa, vaan sellainen aika keskiluokkainen hahmo, joka löytyy toimittajan Facebook-verkostosta – se, joka muutenkin saa täällä äänensä kuuluviin. Hyvä esimerkki on vanhemmuus. Sitä käsitellään lähes pelkästään keskiluokkaisten valkoisten naisten anekdoottien kautta. Tämä vääristää esimerkiksi lisääntymisoikeuksista ja perhevapaista ja -tuista käytävää yhteiskunnallista keskustelua.

#ansaitsevaköyhä

Kirjailija Charles Dickensin koskettavat köyhyyskuvaukset viktoriaanisessa Britanniassa muovasivat asenneilmapiiriä otolliseksi sosiaaliturvauudistuksille kuten julkiselle terveydenhuollolle ja yleiselle oppivelvollisuudelle. Toisaalta Dickensin kertomukset vahvistivat ajalle tyyppillistä kahtiajakoa *ansaitseviin* ja *ei-ansaitseviin* köyhiin. Nämä moraalisesti arvottavat köyhyyskertomukset edellyttävät myös toimijan, joka arvioi tätä köyhän ansaitsevuutta – eli *hyväntekijän*. Tämän mallitarinan ytimessä on kohtaaminen näiden kahden hahmon välillä.¹¹

Sosiaalinen media on palauttanut viktoriaaniset mallitarinat kunniaan. Some on täydellinen alusta yksilötason kohtaamiskertomusten jakamiselle. Ansaitsevan köyhän mallitarina tarjoaa samanlaisen välittömästi raportoitavan mullistavan tunnekokemuksen ja tarkasti rajatun, yksityiskohtia sisältävän tapahtuman kuin #laupiassamarialainen-kertomukset. Poliitikassa *leipäjonokertomukset* liikuttavista kohtaamisista kaltoin kohdeltujen äänestäjien kanssa ovat vahva lajityyppi. Mediassa hyväntekijänä saattaa näyttäytyä ansaitsevasta köyhästä henkilöjutun tehnyt journalisti. Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto EAPN-Fi jakaa joka vuosi ”Kunnioittavasti köyhyydestä” -mediapalkinnon, joka epäilemättä suuntaa köyhyysjournalismia oikeille urille, mutta samaan aikaan asemoi journalisteja hyväntekijöiksi suhteessa juttujen aiheena oleviin köyhiin. Ääripäiden kohtaamisia järjestänyt Ylen ajankohtaistelevio-ohjelma *Kuplat* onnistui lavastamaan leipäjonokertomuksen malliin perustuvan asetelman ensimmäisessä jaksossaan, jossa saman kahvipöydän ääreen istutettiin kovista oikeistolaisista arvoistaan tunnettu kokoomuslainen kansanedustaja Susanna Koski ja ”ansaitsevaksi köyhäksi” asemoitu, monista sairauksista kärsivä työtön yksinhuoltaja Anna-Maija Tikkanen. Yle Uutisten otsikko ohjelmasta kertovaan juttuun kiteyttää mallitarinan:

Kansanedustaja Susanna Koski liikuttui kohdatessaan köyhän yksinhuoltajan:
 ”Olisi kornia yrittää vakuuttaa, mitä kaikkea hallitus on tehnyt”
 (*Yle Uutiset* 8.10.2017)

Lähtöasetelmiltaan tämä eksemplum voisi olla Dickensin kynästä: kitupiikki-Koski joutuu kohtaamaan kauhean peilikuvansa kärsivän köyhän kasvoissa ja kääntyy hyväntekijäksi – tai näin katsoja voisi päätellä Kosken vuodattamista krototiilinkynnelistä ja myöntyväisyydestä köyhän tarinan äärellä. Kaavan tunnistaminen kirvoitti vastareaktion yleisön edustajalta, joka vinkkasi tapauksesta projektillemme.

 Tämä häiritsee epämiellyttävän paljon. Tämä roolitus. On toppatakkinen ylipainoinen työtön, joka sairastaa elintasosairauksia ja puhuu murrettä ja itkee silloin, kun pitäisi kysyä poliitikolta tiukkoja.

Ja sit täysin viileä poliitikko, joka puhuu siistiä yleiskieltä, on pukeutunut hillitysti eikä menetä malttiaan. Ja tuntuu ymmärtävän toisen vaikeudet.

Tää juttutyypki siis, miksi ei se toimittaja kysy poliitikolta. Sen työtä se olisi. Ei kukaan, oli työtön tai ei, pysty kylmiltään laittamaan ammattipoliitikkoja tiukille [...] miksi tuota ihmispoloa pitää vielä julkisesti nöyryyttää?

Vahva mallitarina ei pelastanut Ylen journalistista asetelmaa. Ensimmäisessä *Kuplat*-jaksossa katsojat pääsivät todistamaan Kosken dickensiaanista kyynelehdintää, kun Tikkanen kertoo koettelemuksistaan. Tikkanen haastaa Kosken selvittämään kuukauden tilioitteestaan, kauanko hän itse eläisi toimeentulotuella. Seurantajaksossa Koski yllättäen kieltäytyykin haasteesta ja kääntää moraalisen asetelman. Hän ei suostu enää roolittamaan Tikkasta ansaitsevaksi köyhäksi, vaan alkaa hiillostaa tätä työnhausta: ”Eikö missään ole mitään mahdollisuuksia?” Lopulta Koski huudahtaa sanat, joista tulee meemi suomalaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun: ”Kaikilla meillä on kuule rajoitteita!” Tavallaan tämä on #ansaitsevaköyhä-mallitarinan väistämätön lopputulos. Harva monipuolisia vastoinkäymisiä kokenut oikea ihminen pystyy lopulta kannattelemaan ansaitsevan köyhän roolia. Samalla harvan hyväntekijänkään sydän on puhdasta kultaa. Mallitarina vetää moraalisia ja yhteiskunnallisia mutkia turhan suoraksi.

Koskettavat eksemplumit kohtaamisista ansaitsevien köyhien kanssa ovat vastavoima hyvinvointivaltion kasvottomille ja tunteettomille mekanismeille samaan tapaan kuin #pieniihminenvastaansysteemi-mallitarina. Esimerkiksi Kela ei tee eroa ansaitsevien ja ei-ansaitsevien köyhien välille henkilöön käyvällä moraalisella arvioinnilla vaan pykäliin perustuen, vaikka 2000-luvun poliittisessa puheessa ja päätöksenteossa onkin korostunut moralisoiva puhe ”sosiaaliturvariippuvuudesta” ja ”oleskeluyhteiskunnasta”.¹² Hyvinvointivaltion mekanismit eivät tarjoa myöskään näkyvää hyväntekijän roolia muille kuin korkeintaan parille veronsa Suomeen maksavalle peliteollisuuden miljardöörielle – nimimerkki ”Nettoveronmaksajalle” tarjoutuu vain valittajan rooli köyhien tarinoita jakavan journalismin kommenttikentässä.

Verotus vapauttaa meidät yksilöiden arvioinnista, ja siten se vapauttaa meidät myös yksilökertomusten arvioinnista tulonjaon mittarina. #ansaitsevaköyhä-mallitarina sen sijaan palauttaa yhteiskunnan moraaliset kysymykset yksilökohtaamisen etiikkaan: hyvä ihminen kohtaa toisen hyvän ihmisen, ja hyvänteko voidaan lopettaa milloin tahansa kun kyynelehanat sulkeutuvat. Jo Dickensin viktoriaanisessa Britanniassa käytiin keskustelua julkisen hyväntekijyyden ja yksittäisten vähäosaisten moraalisen arvottamisen mauttomuudesta ja epäeettisyydestä. Tämä

keskustelu oli osa yhteiskunnallista muutosta kohti yleistä sosiaaliturvaa. #ansaitsevaköyhä-mallitarinan vahva paluu hyväntekeväisyyskampanjoissa, *human interest* -journalismissa ja kansalaisten somekertomuksissa muuttaa poliittista mielikuvitustamme ja mahdollisesti jopa suhtautumistamme hyvinvointivaltion tarinattomiin mekanismeihin. Tarinattomuus on kuitenkin tässä tapauksessa juuri pienen ihmisen turva.

ANU SILFVERBERG KOMMENTOI:

#ANSAITSEVAKÖYHÄ

Ylen ohjelmassa nähty kohtaaminen oli vaivaannuttavaa katsottavaa, mutta tuollainen kohtaaminen ei julkisuudessamme ole yleinen. Harvoin valtaa käyttäviä ja vallan kohteita tuodaan vastakkain. Siihen voi olla hyvät syyt, sillä ne eivät ole reiluja kohtaamisia. Itse asian käsittely jää myös helposti pinnalliseksi, vastakkainasetteluksi.

Sen sijaan yleisempi juttutyyppi mediassa on sellainen, jossa köyhä uurastaa al mujensa eteen. Hän kerää risuja ja roskia, poimii mustikoita, vie pulloja tai hoitaa pienillä tuloillaan liudan muitakin ihmisiä. Poikkeuksena tästä mallitarinasta on maahanmuuttaja, joka elättää pienestä sosiaalituestaan myös perheensä lähtömaassa – tämä hahmo ei yleensä esiinny sankarina.

Tällainen köyhän esittely tukee mallitarinaa, jossa kaikki on itsestä ja asenteesta kiinni. Tuskin myöskään on sattumaa, että se on noussut niin vahvaksi kertomusmalliksi samaan aikaan kun sosiaaliturvaa on viety vastikkeellisempaan suuntaan.

Tätä tarinaa vahvistaa myös vastakkainen tarina, jossa kerrotaan inhottava esimerkki laiskasta systeemin hyväksikäyttäjistä. Tällaiseksi nousi Ossi Nyman, joka kirjoitti romaanin työttömän miehen elämästä. Koska Nyman kyseenalaisti haastateluissa toimeliaan työttömän ideaalin ja työllistämistoimien mielekkyyden, hänestä tuli laajamittaisen raivon kohde.

Nymanin kohtelu julkisuudessa oli paljastavaa, koska hänen vähävaraisuutensa ei herättänyt lainkaan sympatiaa. Häntä ei edes tulkittu vähävaraiseksi, koska hän ei käyttäytynyt kuten rooliin kuuluu. Tästä seurasi myös poikkeuksellisia tilanteita: TE-keskus esimerkiksi kertoi *Helsingin Sanomille* keskeyttävänsä Nymanin tuet. Jos kyseessä olisi ollut erilainen köyhä, olisiko toimistossa tai toimituksessa joku huomannut, että hetkinen, emmehän me saa kertoa julkisuuteen tietoja yksittäisten ihmisten tukipäätöksistä?

KUVA: ARTTU MUKKONEN

#hyvinvointiyrittäjänpääntymyskertomus

Kristillisistä mallitarinoista *kääntymyskertomus* on huippuunsa viritetty kokemuskertomus. Kerrottavimmat kertomukset sisältävät poikkeaman odotuksenmuokaisesta käsikirjoituksesta tai maailmankuvan mullistuksen ja havainnollistavat, miltä yksilöstä tuntuu elää läpi tämä murros. Kääntymyskertomus tarjoaa nämä

kertomuksen prototyyppiainekset tiiviissä paketissa: on yksilö ja tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuva mullistus, joka johtaa asiointilasta X päinvastaiseen asiointilaan Y. Niin kuin #laupiassamarialainen-mallitarina, myös kääntymyskertomus korostaa yksilön, ei yhteisön tai systeemin toimijuutta. Se dramatisoi merkittävää elämänmuutosta tarinamaailman yksityiskohdilla – ”se hetki/kohtaaminen/oivallus/sattuma muutti elämäni!”

➤
Kokemuksellinen kertomus s. 64.

Länsimaisen historian merkittävin käännyännäinen, kirkkoisä Augustinus kuvaa teoksessaan *Tunnustukset* (397–398), miten hän alkaa rakentaa uutta versiota itsestään kuultuaan ja luettuaan ensin muiden kääntymyskertomuksia. Modernilla ajalla kääntymyskertomus on ollut avainroolissa amerikkalaisessa hengellisessä elämässä, esimerkiksi puritanismissa jo 1600-luvulta lähtien.¹³ Vahva todistaminen on edellyttänyt henkilökohtaisen kääntymyskertomuksen jakamista. Tänä päivänä herätysliikkeiden kääntymysretoriikkaa kuullaan myös hyvinvointiseminaareissa ja Piilaakson startup-tapahtumissa, joissa viisi konkurssia, epäonnistuneen paleodieetin ja kaksi avioeroa läpikäyneet IT-gurut saarnaavat kuuloke-mikrofoniyhdistelmät päässä, miten tietty kohtaaminen, keskustelu, sairaus tai vastoinkäyminen *muutti hetkessä kaiken* ja miten heidän kuudes startup-yrityksensä edustaa nyt vihdoin näitä kirkastuneita arvoja ja päämääriä. Länsimaisessa kertomusbuumissa self help -, hyvinvointi- ja menestyspuheesta on tullut hengellisyyden korvike.

Henkilökohtainen kääntymyskertomus on myös brändi, jolla tehdään hyvinvointi- ja valmennusbisnestä. Erityisesti hyvinvointialalla yrittäjän oma *tarinallinen identiteetti* on eksemplum, jota asiakkaan tulee jäljitellä. Samalla nämä inspiraatio- ja selviytymistarinat ovat saaneet jopa omia osastojaan mediassa. Naistenlehtiin laji on kuulunut jo pitkään, mutta uudempi kehitys on tämän mallitarinan hallitsevuus esimerkiksi *Helsingin Sanomien* Elämä & Hyvinvointi -liitteen ja Ylen verkkouutisten jutuissa. Ylikorostettu käännekohta nostetaan tyypillisesti jo otsikkoon:

➤
Tarinallinen identiteetti s. 106.

Nainen masentui muiden odotuksista, kunnes löysi metsästä rauhan – kohtaaminen lammella muutti koko elämän (*Yle Uutiset* 21.5.2017)

Tässä useampien yleisön edustajien projektillämme lähettämässä henkilöjutussa käännteentekevä kohtaaminen tapahtuu koivun kanssa – eikä tämä juttu ole aineistossamme edes ainoa kääntymyskertomus, jossa metsän puu edustaa kertomuksen käännekohta! Henkilöhaastattelu metsähyvinvointiin ja luonnonmukaisuuteen hurahaneen kanssa johtaa haastateltavan pitkiin pohdintoihin siitä, mikä kaikki nykyihmisen elämässä on pielessä – noin yleensä. Satunnaisesta kokijasta kasvaa eksemplaarinen yksilö ja kääntymyskertomuksesta moraalinen opetus. Toisin kuin useimmissa esimerkeissä tästä mallitarinasta, tässä tapauksessa käännyännäinen ei kauppaa vielä haastattelun yhteydessä omaa terapiaansa rahastusmielessä,

mutta googlailun perusteella hänenkin ”tarinansa” taustalta löytyy liiketoimintaa: luomupuutarhurin konsultointipalveluita. Suurimmalla osalla projektillemme lähetetyistä kääntymyskertomuksista voi tulkita olevan kaupallinen intressi. Omaa kääntymyskertomustaan kauppaavat ovat tyypillisimmin joko motivaatiopuhujia, elämänvalmentajia, terapeutteja tai self help -kirjailijoita.

Meille esimerkkejä lähettäneet yleisön edustajat nostavat esiin erityisesti kaksi kritiikin aihetta. Miksi laatumedia muuttuu mainosalustaksi näille erilaisten, usein Kela-korvauksen tuolle puolen jäävien hoitojen ja valmennusten, kauppaajille? Ja miksi satunnaiset käännynnäiset saavat antaa suurelle yleisölle palstakaupalla ohjeita masennuksesta selviämiseen, itseä niskasta kiinni ottamiseen ja henkiseen valaistumiseen? Näin luonnehtii yksi puun kohtaamisesta kertovan jutun projektillemme lähettäneistä henkilöistä:

 Dramaattinen kohtaaminen ja siitä seuraava opetus. Suorastaan hieman huvittava. Toki aito, henkilökohtainen kokemus, mutta siitä kumpuavissa kohdissa tehdään aika voimakkaita johtopäätöksiä työelämästä ja siitä millaista (muidenkin) elämän pitää olla. Työhyvinvoinnista, luomun todellisesta ympäristöstävällisyydestä, masennuksen hoidosta ym. artikkelissa kerrottavasta on kuitenkin olemassa aika paljon myös tutkimustietoa, joten tämä kokemuksellisuus on aika kapea näkökulma.

ANU SILFVERBERG KOMMENTOI:

#HYVINVOINTIYRITTÄJÄNKÄÄNTYMYSKERTOMUS

Luulen, että aika usein näitä juttuja luetaan tietoisesti viihteenä. Tai ainakin haluan uskoa niin! Ihmiset ajattelevat, että kaikkihan tietävät, että tämä ei ole ihan totta. Ei elämä koskaan mene niin yksinkertaisesti, että jokin yksi käänne muuttaa kaiken.

Journalismissa näitä tarinoita suositaan nyt ehkä kahdesta syystä. Yksi on tietysti se, että niitä luetaan ja klikataan paljon. Kyllä minäkin klikkaan otsikkoja, kun kiinnostaa, että mikä se yksi juttu nyt sitten oli joka muutti kaiken. Toinen syy on vuosituhannen alussa alkanut narratiivisuusbuumi mediataloissa. Sitä on myös ihan tietoisesti rakennettu, kun todettiin, että tarinallisuus saa lukijan koukuttamaan. Journalistien enemmistö on jo kolunnut läpi koulutukset, joissa joku guru kertoo, että tällainen on *sankarin matka*, tai mihin kohtaan tarvitaan käänne.

Kuulen kollegoilta sellaista nurinaa, että jotkut narratiivisuudesta innostuneet editorit vaativat henkilöjuttuun käännteitä ja opetuksia, joita haastattelumateriaalissa ei oikeasti ole. Olen itsekin ollut sellaisissa tilanteissa, että olen joutunut selittämään: ”mutta hänen elämässään ei nyt tapahtunut sellaista käännettä”.

Toimituksissa pitäisi minusta ajatella narratiivisuutta laajemmin työkalupakkina eikä niin, että se on juonellisuutta, ja että juonesta pitää aina löytää jotkut tietyt kohdat ja tyypit. Tarinallisuus on sitä että löydetään päähenkilöitä ja edustavia esimerkkejä, kuljetetaan tekstiä, kirjoitetaan kohtauksia, hahmotetaan rakennetta ja aikajanaa ja

syitä ja seurauksia, tehdään havaintoja, huomataan detalleja, käytetään sitaatteja kuten dialogia fiktiossa, ja niin edespäin.

Aineisto sanelee, mitä kerronnan keinoja kannattaa ja voi käyttää asian kuljetuksessa niin, että totuus ei kärsi. Se, että haastateltavat haluavat kertoa itsestään eheitä tarinoita, ei ole yllättävää. Mutta toimittaja ei ole haastateltavan tiedottaja. Jos kaikki kuulostaa mainokselta, lopulta se kääntyy journalismia vastaan: miksi lukijat uskoisivat? Sitä paitsi olen huomannut palautteesta, että lukijat oikeasti myös rakastavat epätäydellisyyttä, monimutkaisuutta ja ristiriitaisuutta, koska se on tunnistettavaa ja ymmärrettävää. Ne ovat tekstissä lohdullisia, kun taas formaattiin sopivat sankaritarinat jättävät kylmän ja yksinäisen olon.

#sairaussankarinmatkana

Kun analysoimme Ylen puunkohtaamiskertomusta projektimme Facebook-seinällä, eräs keskustelija totesi, että oman masennusjaksonsa jälkeen hän kokee ”loukkaavana tuommoiset yleistyksset”, joiden mukaan masennus paranee oravanpyörästä hyppäämällä ja luonnossa samoilemalla. Bisnesmaailman kääntymyskertomuksissa taitekohta on usein burnout, josta nousee entistä vahvempana ja visio kirkastuneena, valmiina keskittymään olennaiseen. Siten aiemmin mainittua hyvinvointiyrittäjän kääntymyskertomusta voidaankin pitää laajemmin #sairaussankarinmatkana-mallitarinan alalajina.

Sosiologi Arthur W. Frank jakaa sairauskertomukset (1) seikkailukertomuksiin, (2) kaaoskertomuksiin ja (3) palautumiskertomuksiin. Seikkailukertomuksessa taistellaan, voitetaan ja nousee tantereesta jalostuneena, viisasten kivi kädessä. Kaaoskertomuksessa sairaus laittaa elämän peruuttamattomasti sekaisin. Palautumiskertomuksessa sairaus on hetkellinen häiriö, josta parhaassa tapauksessa palaudutaan takaisin normaalielämään.¹⁴ Tarinataloudessa helpoimmin väli-neelliseen käyttöön esimerkiksi mainonnassa, journalismissa tai henkilöbrändäyksessä päättyy seikkailukertomus, koska se saa yleen ”inspiraatiotarinan” auran.

Projektillemme lähetettiin linkki hyvinvointivalmentaja Karita Aaltosen yrityksen sivulle, jossa myydään muun muassa joogaa, eterisiä öljyjä ja detox-retiittejä syöpää sairastaville. Aaltosen voimaannuttavaksi tarkoitettu parantumiskertomus ja kirja *Uskalla parantua*¹⁵ ovat päässeet eksemplarisuutta korostaviin otsikoihin:

Aivokasvain opetti tervettä itsekkyyttä (*Terve.fi*)

Erittäin pahanlaatuisesta aivokasvaimesta parantunut Karita, 43: ”Syöpä oli minulle kutsu muutokseen” (*Anna* 9.9.2017)

Linkin Aaltosen verkkosivulle lähettänyt vinkkaaja suhtautuu kriittisesti:

 Mun mielestä nämä mielenvahvuuteen linkittyvät ihmeperantumistarinat on suorastaan vaarallisia.

Terve.fi:n jutussa Aaltonen itsekin ”korostaa, että tämä on vain hänen kokemuksensa ja tarinansa”. Eksemplumini ei kuitenkaan tarvitse huutaa: ottakaa mallia! Riittää että tietynlaiset kokemukset nostetaan kritiikittä somejakoihin, valtavirtamediaan ja samalla välineellistetään kaupallisiin tarkoituksiin. Valaistuneet ihmiset tulevat mallitarinoiden asettamien paineiden keskellä varmasti myös puolivahingossa lausuneeksi opetuksesi muuntuneita kokemuksia, kuten *Terve.fi:n* jutussa:

 Karitan mukaan sairaus mahdollistaa syvän henkisen kasvun. Syöpä on kehon, mielen ja sielun kutsu muutokseen, hän tiivistää.¹⁶

ANU SILFVERBERG KOMMENTOI:

#SAIRAUSSANKARINMATKANA

Sairaus opetuksena ja taisteluna on ongelmallinen juttutyyppi, koska siinä ei usein ole varaa muulle kuin parantumiselle tai hyväksynnälle. Entä jos ihminen ei parannu syövästään – onko hän ”taistelun” häviöjä? Jos hän paranee, mutta ei muuttunut mitenkään – menikö sairaus hukkaan?

Tämä on minusta hyvä esimerkki tarinasta, jossa on hyvä miettiä yksinkertaista kysymystä: ”mitkä ovat julkaisuperusteet”. Jos vastaus on, että tämä oli koskettava tarina, niin se ei riitä. Koskettava tarina on hyvä lähtökohta – mutta mitä sanotaan sen avulla? Jotain aina sanotaan, silloinkin kun ei tietoisesti asiaa ajatella.

En tarkoita, että sairaustarinoita ei saisi kertoa. Olen lukenut niitä viime aikoina työn puolesta paljon, ja olen vaikuttunut siitä, miten paljon ja mitä kaikkea yksilön sairauden kautta voi käsitellä. Siksi on vähän haaskaustakin pelkistää iso ja mutkikas asia kaavamaiseksi opetuksesi.

Sairaus, kuolema, syntymä, lisääntyminen – asiat jotka tapahtuvat yksilön ruumiissa mutta linkittyvät samalla kaikin tavoin yhteiskuntaan ja toisiin ihmisiin – ovat aivan mielettömiä aiheita, joiden kautta päästään kiinni historiaan, kulttuuriin, rakenteisiin... Lähestyisin niitä hattu kädessä nöyrän uteliaasti.

KUVA: ARTTU MUKKONEN

Mitä mallitarinoilla tehdään?

Nämä viisi aikamme mallitarinaa ovat eksemplumeita, joiden opetus on johdettu yksilön henkilökohtaisesta kokemuksesta. Yksilökokemus on pohjimmiltaan yhtä

lailla faktan ja fiktion tuolla puolen kuin muinaiset Aleksanteri Suuren seikkailut: sitä ei voi saatavilla olevasta aineistosta yleensä todistaa sen paremmin oikeaksi kuin vääräksi. Siksi kokemukertomusten journalistista oikeutusta on syytä pohtia tarkkaan ja tehdä niiden relevanssi rehellisesti näkyväksi. Massahuomion kohteeksi nostettu yksittäinen kokemus alkaa ohjeistaa ja opettaa, vaikka tämä ei olisikaan alkuperäinen tarkoitus. Myös sosiaalinen media vahvistaa yksilökokemuksen eksemplaarisuutta, mitä käsittelemme kirjan seuraavassa luvussa.

Muualla kuin journalismissa mallitarinoiden kierrättämisen oikeutukseksi riittää, että kyseessä on ”tositarina”. Sosiaalisessa mediassa, kampanjoissa, mainonnassa, inspiraatiomessuilla ja itseapukirjallisuudessa kokemukertomuksen toiminta muistuttaa niiden roolia arkisessa, kasvokkaisessa kommunikaatiossa. Siinä kokemukertomus toimii usein argumenttina, joka sisältää kaksoisstandardin: se esitetään todistusaineistona jostakin laajemmasta ilmiöstä, mutta samalla juuri tästä yksittäistapauksesta johdetaan päätelmiä yleisistä ja suotavista asiantiloista.¹⁷ Näin tapahtuu, kun ihmeperantunut kertoo oman tarinansa esimerkkinä siitä, mihin sairaus voi johtaa, ja päättyy oman kokemuksensa perusteella kuvaamaan sairautta ja siihen soveltuvia parantumiskeinoja yleensä. Kertomuksen eksemplaarisuus on siis osa tarinankerronnan ja kertomusten tulkinnan rutiiniamme.

Ihmisaivoissa herkästi kelloa soittava ja tulkinnallisia malleja aktivoiva mallitarina on taloudellinen ja varma työkalu. Tarinatalouden aiheuttamassa tarinaahkyssä arjen enkelit, ansaitsevat köyhät ja sankariparantuneet alkavat kuitenkin jo menettää hohtoaan, ja yhä useammin saamme kuulla: ”Taas tätä samaa!”

Esiin nostamamme mallitarinat ovat ytimeltään uusliberalistisia: ne korostavat yksilön suoriutumista rakenteista *huolimatta*, ei niiden avulla. Arjen enkeli pelastaa usein silloin, kun systeemi pettää. Köyhän pitää ansaita hyväntekijän myötätunto sen sijaan, että kansalaiselle myönnettäisiin harmaata ja tunteetonta apua objektiivisella mittaristolla. Inspiraatiotarinoissa parempaan elämään johtaa käänteentekevä oivallus ja siitä uutettu oppi, jonka kuka tahansa voi omaksua sosioekonomisesta taustasta huolimatta. Vastoinkäymiset vahvistavat ja asenne ratkaisee. Näistä mallitarinoiden painotuksista johtuen myös kertomuksen etiikka palautuu koskettaviin yksilökohtaamisiin ja empatian määrään. Hyväntekevyyss- ja valistuskäyttöön muovattuja kokemukertomuksia tutkinut Sujatha Fernandes toteaaakin, että kertomusbuumi on osa uusliberalistista yksilön pyristelyjen juhlintaa silloinkin, kun se näyttäisi päästävän vähäosaiset ja marginalisoidut ääneen. Tarkoin valikoidut ja välineellistetyt kokemukertomukset jättävät varjoonsa rakenteellisen syrjinnän ja yksilökeskeisestä empatiasta riisutut, yksilön ylittävät ratkaisut sen poistamiseksi.¹⁸

Eri kerronnallisissa ympäristöissä kritiikittä toistuvat mallitarinat alkavat rakentaa *hallitsevaa kertomusta*, suurta kulttuurista selitysmallia jota ei tarvitse enää oikeastaan edes kertoa. Hallitsevan kertomuksen olemassaolon vahvistaa parhai-

ten *vastakertomusten* ilmaantuminen kerronnallisiin ympäristöihimme. Mallitarina koetaan niin dominoivaksi, että oma kertomus täytyy rakentaa tietoisesti sitä vasten.

Vastatarinoiden kaipuusta kirjoittaa osuvasti journalisti Minna Mänttari *Ky-
men Sanomien* kolumnissaan ”Onnettomuuden jälkeinen valaistus kesti vain het-
ken – Vastoinkäymiset eivät siis aina jalostakaan” (20.1.2018). Mänttari kertoo kai-
paavansa kipeästi seuraavia otsikoita:

” Vakava sairaus ei opettanut minulle mitään!
Selvisin uupumuksesta ja nyt suoritan kahta kauheammin!
Menetin koko omaisuuteni mutta olen edelleen pöhkeä mulkivisti!

Mitä vastatarinat sitten puolestaan opettavat? Parhaimmillaan kertomuskriitti-
syyttä, pahimmillaan radikalismia.

MALLITARINA

Mallitarina on valmis kertomusmuotti, jota kertomuksen kertojan ja yleisön on helppo käyttää sen tuttuuden vuoksi. Yksikään tietty kertomus ei ole mallitarina, vaan mallitarinan voi hahmottaa kaavana useiden kertomusten taustalta. Mallitarina sisältää tyypillisesti tietynlaisen juonen kulun, tietynlaiset henkilöhahmoasetelmat ja näiden elementtien välittämän, usein helposti tulkittavan opetuksen. Tällaisena tarinallistamisen muotina mallitarina palvelee siis sekä kertomusten kertomista että niiden tulkintaa. Tietyissä ajassa ja paikassa kukoistavat poliittisista ja kulttuurisista painotuksista riippuen tietynlaiset mallitarinat, ja niiden asemaa vakiinnuttavat esimerkiksi kirjallisuus, journalismi sekä valtaapitävien tavat käyttää kertomuksia ja puhua niistä. Siten mallitarina ei ole pelkästään ymmärtämisen vaan myös vallankäytön väline. Kertomuskriittisen tuleekin kysyä: kuka saa kulloinkin vaikuttaa hallitseviin mallitarinoin, miten ja miksi? Mallitarinoilla on usein vahva intertekstuaalinen pohja esimerkiksi hengellisissä traditioissa, kansanperinteessä tai saduissa (esim. ”tuhkimotarina”). Käsitteemme mallitarina on mukaelma narratologi H. Porter Abbottin käsitteestä *masterplot*, jonka Abbott määrittelee ”toistuvaksi luurankomaiseksi tarinaksi, jota hallitsevat erityisesti kulttuurit ja yksilöt, joilla on paljon määrittelyvaltaa identiteetteihin, arvoihin ja elämän merkityksiin” (Abbott 2008a, 236).

Mallitarinat

NELJÄ VINKKIÄ

I Suhtaudu kriittisesti kaikkialla kiertäviin mallitarinoin. Nyt kun koulukiusaamiskertomus on esimerkiksi henkilöbrändäyksen keino, mitä seurauksia tällä on vakavasti kiusatuille henkilöille?

2 Kurota yleisölle tuttujen mallitarinoiden yli – ehkä tapauksessa on jotain, joka ei tarinallistu, mutta sitä voi kuvata muulla tavoin. Mallitarinat esittävät yksilökokemuksen käännteentekevänä, ja siksi ne kuvaavat herkemmin poikkeavaa kuin tavanomaista. Mutta mitä jos juuri tavanomaisuus – kuten hyvinvointivaltion mekanismien toiminta – on se, mitä haluat kuvata?

3 Kun metsästäät vetävää ja helposti jaettavaa kertomusta, tuletko asettaneeksi kertomuksen henkilöt – itsesi ja muut – turhan ahtaisiin rooleihin, jotka eivät kestä kriittistä tarkastelua jos kertomustasi ja sen taustoja ruvetaan syynäämään tarkasti? Harva meistä on läpeensä pyhimys tai paholainen.

4 Varaudu siihen, että yleisö alkaa kyllästyä sankarisairauskertomuksiin, burnoutista syntyneisiin liikeideoihin ja taskulämpimiin hyvänmielen tarinoin, sillä niitä kertovat nyt kaikki. Näiden mallitarinoiden haastaminen nähdään nyt mielenkiintoisena ja tuoreena.